

*Комарова М. В.,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Анотація. На основі аналізу чинного законодавства та літературних джерел у статті проаналізовано поняття та значення судового контролю під час проведення обшуку. Розглянуто статус слідчого судді та його функції. Також наведено низку судових рішень та порушень, що виникають на практиці.

Ключові слова: судовий контроль, слідчий суддя, недоторканність права власності, клопотання про обшук, слідчі дії.

Постановка проблеми. Згідно із загальним правилом слідчі (розшукові) дії, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод особи, зокрема обмеження права власності особи, можуть бути проведені лише на підставі судового рішення. Відсутність чіткого та ефективного регламентування призводить до прогалин у практичній діяльності. Саме тому тема, обрана нами, є актуальною та потребує детального вивчення.

Стан опрацювання. Проаналізувати усі порушення законності під час такої слідчої дії, як обшук, неможливо, тому зупинимось лише на окремих із них, які, на наш погляд, заслуговують найбільшої уваги. Цим питанням присвятили свої роботи такі автори, як В.Б. Авер'янов, М.В. Джига, Р.А. Калужний, В.В. Рожнова, О.Г. Русанова, Д.В. Савицький, С.М. Стахівський, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомиров, Л.Д. Удалова та ін.

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення судового контролю під час проведення обшуку.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне провадження передбачає наявність системи органів і посадових осіб, діяльність яких спрямована на попередження можливого свавілля з його боку [1, с. 174–175].

З огляду на вимоги Конституції України і міжнародних документів у галузі захисту прав людини та кримінальної юстиції підвищується роль суду в механізмі охорони прав та законних інтересів особи, що можуть бути обмежені на досудових стадіях кримінального процесу. Традиційно вважається, що, крім функції правосуддя, суд у кримінальному процесі здійснює ще одну, не менш важливу функцію – функцію судового контролю. Це означає, що судовий контроль на стадії досудового слідства має гарантійний правоохоронний характер як щодо людини і громадянина, так і щодо правосуддя в кримінальних провадженнях, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінально-процесуальної діяльності, а у разі необхідності – швидко й ефективно їх відновити [2].

В.І. Чорнобук слушно зазначив, що введення судового контролю, розширення сфери його дії на досудове слідство є позитивними моментами з погляду забезпечення саме особистих (приватних) інтересів тих чи інших учасників розслідування [3, с. 127].

Інститут судового контролю регулюється рядом міжнародних документів, зокрема загальними документами ООН щодо захисту прав і свободи людини та організації правосуддя, документами Ради Європи, Європейського Союзу, що присвячені судовій системі [4, с. 16].

Після набрання чинності Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України слідчий суддя набув статусу однієї з ключових фігур у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового розслідування, оскільки більшість процесуальних рішень приймається саме слідчим суддею. А зважаючи на призначення слідчого судді в кримінальному процесі, всі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитися винятково відповідно до його рішення.

Більшість авторів визначають судовий контроль як окрему функцію суду, що полягає у розгляді судом скарг на дії та рішення органів досудового розслідування, а також у захисті конституційних прав громадян шляхом контролю й перевірки застосування заходів примусу, пов'язаних з обмеженням цих прав [5, с. 234].

Надання дозволу слідчим суддею на вчинення у кримінальному провадженні певних процесуальних дій є формою судового контролю під час їх проведення (зокрема за дотриманням засад недоторканності права власності), тож доцільним є розгляд діяльності слідчого судді як суб'єкта провадження процесуальних дій, спрямованих на позбавлення або обмеження права власності.

Практична реалізація функції судового контролю нині становить для суддів певну складність, оскільки досудове розслідування здійснюють в іншій формі, ніж судове слідство, йому притаманний дефіцит інформації та часу для прийняття рішень, зокрема й щодо проведення слідчих дій. До того ж не сформовано повну картину події злочину, вичерпну сукупність доказів, що є звичною для суддів під час встановлення вироку [6, с. 27].

Водночас оцінка суддею обґрунтованості проведення слідчої (розшукової) дії, про яку клопоче слідчий, потребує особливої виваженості, ретельного врахування значного обсягу інформації, частина якої має ймовірний характер, а також обстановки, у якій діє слідчий на певному етапі розслідування [7, с. 83].

У чинному КПК України немає норми, яка визначала б статус слідчого судді. Він як суб'єкт судового контролю на досудовому розслідуванні діє у кримінальному провадженні епізодично залежно від процесуальної ситуації, що вимагає згідно із законом його участі та рішення [8, с. 89–97]. Цей підхід законодавця до призначення слідчого судді та визначення його повноважень викликає критику в юридичній літературі. На думку А.Р. Туманянца, слідчий суддя має бути цілком автономною процесуальною фігурою, ої згодом має замінити як слідчого, так і суддю загальної юрисдикції, який здійснює судовий контроль [9, с. 896].

Поділяємо думку Ю.В. Скрипіної, згідно з якою функція слідчого судді полягає в забезпеченні законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні [10, с. 9].

Серед переваг статусу слідчого судді В.В. Шум цілком обґрунтовано наводить ту обставину, що під час здійснення контрольних дій у слідчого судді формується внутрішнє переконання щодо тих фактичних обставин, які були предметом розгляду, в існуванні яких він переконався, дозволяючи, напри-

клад, проведення певної слідчої (розшукової) дії, що жодною мірою не призведе до упередженого оцінювання під час розгляду справи в суді [11, с. 65].

Слушним є твердження, що діяльність судді в цьому напрямі буде ефективною виключно тоді, коли будуть перевіряти не лише законність, а й обґрунтованість проведення слідчої (розшукової) дії в житлі чи іншому володінні особи. Лише у такому випадку буде досягнуто мети діяльності суду на досудовому провадженні – забезпечення обґрунтованості обмеження прав та свобод особи [12, с. 145].

У разі якщо слідчий (прокурор) звертається до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення знарядь злочину, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також розшукуваної особи, статус цих предметів і факт перебування в розшуку відповідної особи має бути документально підтверджено.

З огляду на це, розглядаючи клопотання слідчого, погоджене з прокурором, слідчий суддя також має перевірити:

1) чи є підстави, наведені в клопотанні, достатніми для проведення цієї слідчої дії;

2) чи немає можливості отримати ту саму інформацію іншим шляхом, не пов'язаним з обмеженням конституційних прав та свобод особи;

3) чи мають значення для розслідування предмети та документи, про які йдеться у клопотанні [13, ст. 92].

Проведенням узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями місцевих загальних судів Дніпропетровської області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи за період з 01 січня 2014 року по 31 грудня 2014 року встановлено, що не завжди слідчими суддями дозволи на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи надаються обґрунтовано, що призводить до безпідставного порушення ст. 30 Конституції України, якою кожному гарантується недоторканність житла, за відсутності обставин, які б виправдовували такий ступінь втручання у права та свободи особи.

Так, ухвалою слідчого судді Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 11 лютого 2014 року було задоволено клопотання слідчого, подане в рамках кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 309 Кримінального кодексу (далі – КК) України. І з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення надано дозвіл на проведення обшуку домоволодіння, господарських споруд та прилеглої території, які знаходяться в користуванні громадянина Б. Як вбачається з ухвали слідчого судді, звертаючись з клопотанням, слідчий обґрунтовував необхідність його задоволення виключно тим, що згідно з рапортом оперативного уповноваженого, від жителів с. Вищетарасівка було отримано інформацію про те, що за адресою, де проживає громадянин Б., незаконно зберігаються наркотичні речовини, з метою виявлення яких і виникла необхідність у проведенні обшуку [14].

На нашу думку, у цьому разі слідчим суддею не було надано належної оцінки тому факту, що слідчим не доведено наявності достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 309 КК України.

Апеляційний суд переконаний, що виключно на підставі рапорту співробітника органів внутрішніх справ неможливо прийти до беззаперечного висновку про наявність достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення, а тому задоволення клопотань про обшук, поданих в рамках

кримінальних проваджень у кримінальних правопорушеннях, факт вчинення яких слідчими або прокурорами доводиться лише такими рапортами, є необґрунтованим.

Необхідно відзначити, що найрозповсюдженішими помилками, які призводять до безпідставного надання дозволів на обшук житла чи іншого володіння особи, є недостатні підстави вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення; що розшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи [14].

Слідчі судді обґрунтовано відмовляють у задоволенні клопотання про обшук, якщо матеріалами кримінального провадження не підтверджують повноваження слідчого здійснювати досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні. Наприклад, ухвалою слідчого судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 29 квітня 2013 року відмовлено в задоволенні клопотання про обшук будинку. Слідчий суддя у своїй ухвалі зазначив, що відповідно до витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань слідчим у справі є старший слідчий Г., водночас із клопотанням про проведення обшуку звернувся слідчий С., не надавши слідчому судді будь-яких документів про перебування матеріалів у його провадженні [15].

Висновки. Отже, судовий контроль під час обшуку – це регламентовані діючим законодавством правовідносини, що виникають під час звернення слідчого чи прокурора з клопотанням про проведення обшуку, суть якого полягає у дослідженні і перевірці законності і обґрунтованості всіх приводів та підстав, так як це обмежує конституційні права особи. На практиці ж, розглянувши низку судових рішень, ми побачили існуючі порушення та недоопрацювання, що свідчать про необхідність їх усунення та удосконалення. А це можливо лише за умови розгляду їх на практиці та внесенні змін і доповнень в теорії та законодавстві, роз'яснень та тренінгів самих виконавців.

Література:

- Літвінова І.Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Літвінова Ірина Феоданівна. – К., 2010. – 229 с., с. 174–175.
- Шолудько Б.А. Негласні слідчі (розшукові) дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://foliant.in.ua/pravovoy-kommentariy_id_16.html.
- Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Чорнобук Валерій Іванович. – Одеська нац. юр. академія. – О., 2007. – 211 с.
- Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – с. 16.
- Грошевий Ю.М. Роль суду і прокуратури в забезпеченні конституційних прав і свобод громадян, законності та правопорядку / Ю. М. Грошевий // Конституційно-правові засади становлення української державності / за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. – Х., 2003. – С. 233–238.
- Кальницький В. Обоснованность производства следственных действий как предмет судебной оценки / В. Кальницький // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 27–28.
- Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : [моногр.] / В.І. Чорнобук. – Х. : Право, 2008. – 184 с.
- Попелюшко В.А. Штрихи к «портрету» нового уголовного процесса Украины / В.А. Попелюшко // Евразийская адвокатура. – 2012. – № 1. – С. 89–97.
- Туманянц А.Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А.Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896–901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tarudp.pdf>. с. 896-901.

10. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ю.В. Скрипіна. – Х., 2008. – 18 с.
11. Шум В.В. Накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шум Володимир Володимирович ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2014. – 207 с.
12. Струць О.А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Струць Олена Анатоліївна. – К., 2009. – 237 с.
13. Пеший Д.А., Забезпечення законності при зверненні до суду із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії (за матеріалами судової практики) / Д.А. Пеший // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015 – // Серія ПРАВО. Випуск 34. Том 3 ст. 90–93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.34/part_3/25.pdf ст. 92.
14. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчими суддями місцевих загальних судів Дніпропетровської області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи за період з 01 січня 2014 року по 31 грудня 2014 року // Узагальнення судової практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dpa.court.gov.ua/sud0490/analizz/uzag/uzag_k_probshuk/.
15. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (витяг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

Комарова М. В. Судебный контроль при проведении обыска

Аннотация. На основе анализа действующего законодательства и литературных источников в статье проанализированы понятие и значение судебного контроля при проведении обыска. Рассмотрены статус следственного судьи и его функции. Также приведен ряд судебных решений и нарушений, которые возникают на практике.

Ключевые слова: судебный контроль, следователь, судья, неприкосновенность права собственности, ходатайство об обыске, следственные действия.

Komarova M. Judicial control during a search

Summary. Based on the analysis of the current legislation and literature sources, the article analyzes the concept and significance of judicial control during the search. Consider investigating judge status and functions. There are a number of judicial decisions and violations that occur in practice, and we need eliminate and improve them.

Key words: judicial review, investigating judge, inviolability of property rights, application for search warrants, investigations.